

SZEMLE

BÓNIS PÉTER

egyetemi adjunktus

*Károli Gáspár Református Egyetem
(Budapest)*

Az angol-normann iskola a *ius commune* XII–XIII. századi történetében

1. A középkori közös európai jogtudomány, a *ius commune* kifejlésztésének és művelésének központja Bologna volt, ezt a fennmaradt művek és kéziratok bőségesen igazolják. Nem kétséges azonban, hogy Észak Itália mellett Európa legtöbb országában születtek jogi művek és összeállítások. Elméleti szempontból azonban a bolognai jogirodalommal csak a francia-rajnai, illetve az angol-normann iskola alkotásai mérhetők össze. A különböző helyeken folyó jogtanítás ezekben a régiókban olyan jelentőségű jogirodalmat eredményezett, amely magára Bolognára is visszahatott.

Az *angol-normann iskolára*, a francia-rajnai iskola alkotásaihoz hasonlóan, jellemző a művek nagy részének névtelensége, a filozófia, illetve az *artes liberales* tanításával való szorosabb kapcsolat, éppen úgy, amint a római jog és egyházjog együttes művelése, amely abban is megnyilvánult, hogy az egyes szerzők mindkét jogot tanították, illetve mindkét jog terrénumban alkottak. Bolognai társaikhoz viszonyítva a műfajok ugyan kissé szegényesebbek, és jellemző a penitencialis summák túlsúlya, de ezeknek az iskoláknak tevékenysége igen széles spektrumot fog át. Ezekben az iskolákban születtek

különböző dekrétális-gyűjtemények és glosszák, éppen úgy, mint summák, distinctiók, brocardák és quaestiók. A névtelen művek ismertetésétől terjedelmi okoknál fogva el kell tekintenünk, de hasznosnak tűnik az ezekben az iskolákban működő fontosabb glosszatorok személyéről és műveikről néhány szót szólni.

2. A római jogot a távoli Angliában a lombard glosszator, *Vacarius* terjesztette, bár talán már *Lanfrancus* is hozzájárult az itáliai jogtudomány hírének elterjesztéséhez.¹ *Vacarius* Robertus de Monte (1110–1186) krónikája szerint Lombardiából származott. Valószínűleg a XII. század második évtizedében születhetett. Tanulmányait a XII. század negyedik ötödik évtizedében végezhette. Ebben az időszakban Bologna volt az egyetlen jelentősebb központja a glosszatori jogtudománynak, ezért feltehető, hogy itt tanult talán *Bulgarus* vagy *Martinus* iskolájában, ahol *Rogierus* lehetett iskolatársa.

Vacarius 1149 körül érkezett Angliába *Lanfrancus* utódja, *Theobald canterbury érsek* meghívására, aki a Bolognában tanult jogtudós római jogi ismereteit a király testvérével fennálló jogvitáiban kívánta felhasználni.² *Theobald* valószínűleg úgy gondolta, hogy *Vacarius* tudásának jó hasznát fogja venni, ha a római kúriában pereskedik. Különös, hogy *Theobald* római jogászt választott magának és nem egyházjogászt, ami jól mutatja a római jog kiemelkedő szerepét ezekben a jogvitákban. *Vacarius* később a canterbury-i érsek szolgálatából átlépett a yorki érsek

szolgálatába, akit korábban Canterbury-ből ismerhetett. Az oklevelek 1198-ig gyakran említik. *Vacarius* a jogtörténet szempontjából teljesen érdektelen személyiség lenne, ha nem tanított volna, és jogtudományi művek nem kerültek volna ki a keze alól. *Vacarius* jogiskolájáról *Robertus de Monte* mellett elsősorban *Johannes Sarisberiensis* (*John of Salisbury*) *Polycraticusa* tanúskodik, hogy az angol király még a római jogi könyvek tartását is megtiltotta, *Vacarius*nak pedig hallgatást parancsolt, bár a királyi parancsnak foganatja nem volt és a lombard glosszator ennek ellenére folytatta tevékenységét. Nem tudjuk, hogy *Vacarius* jogiskoláját melyik városban rendezhette be, egyes források Oxfordot említik, de *Southern* nyomán a mai kutatás úgy tartja, hogy Oxfordban 1180 előtt nem volt jogtanítás, ezért inkább Northampton, Lincoln vagy Canterbury lehetett *Vacarius* tevékenységének színtere.³ *Vacarius* valószínűleg sohasem tért vissza Itáliába, de glosszáit Bolognában is ismerhették, hiszen neve háromszor tűnik fel a *Hugolinus-féle dissensio-gyűjteményben*, és más művekben is hivatkoznak rá, bár nem sokszor és a *Liber pauperum* kéziratjai sem terjedtek el hazájában.

Vacarius legjelentősebb műve a *Codex* mintájára 9 könyvből álló *Liber pauperum*.⁴ *Vacarius* azzal a céllal készítette ezt a *Digesta* és *Codex*-idézetekeket tartalmazó összeállítást, hogy az Angliában nehezen és drágán beszerezhető eredeti forrásokat bizonyos mértékben kiváltsa, és egyben tankönyvül is szolgáljon az általa tartott kurzuson. A *Liber pauperum* *Robertus*

1 *Rathbone*, E., The Roman Law in the Anglo-Norman Realm, in *Studia Gratiana* 11 (1967) 253–271.

2 *Tóth A.*, *Vacarius*, az angliai glosszator, in *Jogtudományi Közöny* 53 (1993) 148–153.

3 *Southern*, R. W., *Magister Vacarius and the Beginning of an English Academic Tradition*, in *Medieval Learning and Literature. Essays presented to Richard W. Hunt*, Oxford 1976, 257–286

4 *de Zulueta*, F., *The Liber pauperum of Vacarius*, London 1927

de Monte tudósítása szerint 1149-ben rögtön Vacarius Angliába érkezése után készült el, bár ezt az állítást aligha vehetjük készpénznek. Vacariusnak valószínűleg hosszabb időre volt szüksége a mű elkészítéséhez, és talán a jogtanítás során szerzett tapasztalatait is hasznosítani akarta. A munka előszavában a szerző világosan leírja, hogy didaktikai céllal készítette el ezt a kompendiumot. A mű címét (*Liber pauperum* = a szegények könyve) arról kapta, hogy a kevésbé tehető diákok is meg tudták vásárolni. A *Liber pauperum* felépítésében kilenc könyvre tagolt, de a jusztiniánusi Codex címeit nem követi szolgáiban, ezáltal is nagyfokú függetlenséget mutat a bolognai jogtanítás rendszerétől. A mű főként a *Digestum vetus*ból a *Digestum novum*ból és a Codexből származó idézeteket fűz össze a középkori glosszátoroknál használatos ún. mozaik-technikával, az *Infortiatumot* kevesebbszer használja, az *Institúciókat* pedig lényegében mellőzi. A források között van a *Tres libri* is, és *Irnerius* authenticáit is gyakorta idézi. Úgy tűnik, hogy Vacarius a *littera bononiensis* szövegét használja, de néhányszor utal a *Codex Florentinus* (*littera pisana*) eltérő szövegváltozatára is. A *Corpus iuris civilis*ből vett idézeteket Vacarius a saját szavaival fűzte össze és glosszákkal látta el, amelyek a *Liber pauperum* legértékesebb részét alkotják, hiszen Vacarius önálló gondolatait tartalmazzák. A glosszákat Vacarius az általa tartott szóbeli előadások során valószínűleg bővebben kifejtette. A kéziratokban Vacarius glosszái is olvashatók, ezek azoktól a névtelen jogtanároktól erednek, akik Vacarius műve alapján Oxfordban római jogot tanítottak. Őket és tanítványait nevezték „*pauperistáknak*”, mert Vacarius *Liber pauperum*ja

volt a tankönyvük. A fennmaradt kéziratok csekély száma alapján ítélve, amelyek még a tízet sem érik el, Vacarius műve – minden kiválósága ellenére – nem gyakorolható túlzott mértékű befolyást sem a bolognai jogtudományra, sem a szigetország jogára. Az angol uralkodók és nemesség már Vacarius korában sem nézheték jó szemmel a római jog elterjedését, és a nyomában járó fokozott perlekedési hajlamot, Azo summája és *Accursius* apparátusa pedig néhány évtizeddel később sokkal bővebb anyagot nyújtott azoknak, akik a glosszátori jogtudományt kívánták olvasni a középkori Angliában.

3. Vacarius *másik* jogi műve a *Summa de matrimonio*⁵ című házasságjogi *summa*. Érdekes módon az egyházjog ebben a műben szinte teljesen figyelmen kívül marad, Vacarius csak római jogi forrásokra támaszkodik. Vacariusnak az egyházjoggal szemben tanúsított magatartása már csak azért is igen figyelemre méltó, mert ő maga is klerikus volt, sőt két kifejezetten teológiai munkát is írt,⁶ amelyekben érdekes módon az egyházjog szintén figyelmen kívül marad.

4. Vacarius tanításai *nyomot hagytak* a szigetország jogi kultúráján. Tanítványai, a *pauperisták* bizonyára hasznát vették a római jognak, valószínűleg tanították is azt, bár neveket nem ismerünk. A jogtanítás a *Liber pauperum* mellett valószínűleg az *Institúciókat* vette alapul. Ezt mutatja az igen terjedelmes *Lectura Institutionum*, amely egy valószínűleg Oxfordban tartott kurzus lejegyzése.⁷

A *lectura* mellett 1220 körül *glossza-apparátus* is készült a *jusztiniánusi Institúciókhoz*. Az apparátus műfaja a *lecturához* hasonlóan szintén a jogi oktatáshoz kapcsoló-

dik, és jól mutatja a korabeli Angliában a római jogi képzettség iránt megnyilvánuló igényt. A Legendre által egy oxfordi kódexből kiadott apparátus a bolognai jogtudományhoz képest ugyan kissé szerényebb, de mindenképpen jelentős tudományos-dogmatikai teljesítményről tanúskodik.⁸ Az apparátusban a glossza szinte minden altípusa megjelenik az ismeretlen szerző jogmagyarázatának kifejtése során. A glosszák között vannak egyszerű szómagyarázatok és egyzavas definíciók éppen úgy, mint párhuzamos helyekre utaló allegatiók. Bővebb terjedelműek a *summae titulorum* és a *continuationes titulorum* altípusába sorolható glosszák. *Notabiliák*, *brokardák*, és a két műfaj köztes alakzatai, az ún. *solutio nélküli brokardák* is mutatják ennek az angol *Institúció-apparátusnak* a műfaji gazdagságát. Viszonylag kevés számú *casus* (köztük egy *versbe szedett*) és egy *quare* található ebben a munkában. A *distinctiók* zömét szöveges formába fogalmazták, de ritkán a *rajzos*, ún. *tabuláris distinctiók* is megjelennek ebben az apparátusban. Az *Institúciók* második könyvéhez írt glosszák között *quaestiók* is vannak. Különösen jelentős az a néhány *dissensio*, amelyet az apparátus szövegébe illesztettek. A *dissensiones dominorum* tudvalevőleg elsősorban *Bulgarus* és *Martinus* véleménykülönbségeiről számol be, ahogyan az a bolognai jogiskola hagyományában megjelent. Egy angol glossza-apparátusban való feltűnésük elsősorban azt bizonyítja, hogy az angol-normann jogi szerzők szoros kapcsolatban voltak a bolognai jogtudománnyal, és értesültek azokról a jogi vitákról, amelyek Bolognában akkoriban élénk visszhangot keltettek. A korabeli jogtudomány központjával való kapcsolatot mutatják a bolognai glosszá-

5 Maitland, F., *Magistri Vacarii Summa de matrimonio*, in *Law Quarterly Review* 13 (1897) 270-87.

6 Milano, I., *L'eresia di Ugo Speroni nella confutazione del maestro Vacario*. *Studi e testi* 115, Città del Vaticano 1945.; Häring, N. M., *The tractatus de assumpto homine by magister Vacarius*, in *Mediaeval studies* 21 (1959) 147-75.

7 de Zulueta, F.-Stein, P., *The teaching of Roman law in England around 1200* (Selden Society, Supplementary series 8), London 1990

8 Legendre, P., *Recherches sur les commentaires pre-accursiens*, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 33 (1965) 353-429.

torokra való hivatkozások is. Az apparátusban elsősorban Bulgarus és Martinus, Rogerius és Hugo neve szerepel.

A *Brocardica Dunelmensia* is bizonyítottan angol eredetű, hiszen forrásai között van Vacarius Liber pauperumja.⁹ Ez a terjedelmes angol gyűjtemény a brokardák mellett nagy számban tartalmaz notabiliákat is. A notabiliák gyakorlatilag olyan brokardák, amelyeknél a contra-allegatio hiányzik, hiszen a brokardák két ellentétes értelmű notabilia összekapcsolásával keletkeznek. A brokardák között is vannak olyanok, amelyeknél szerepel ugyan a contra-allegatio, de egyéb szempontból csonka szerkezetűek.

5. Az angol-normann iskola római jogi tudományos tevékenységét jellemzi egyfelől a viszonylagos műfaji formagazdagság, másfelől pedig a bolognai jogtudomány eredményeinek ismerete, annak bizonyos mértékben továbbfejlesztése. A XII. században, sőt még a XIII. század elején is virágzó volt a római jog a szigetországban, a XIII. század végére azonban úgy tűnik, hogy a római jog tanítása fokozatosan elsorvad, az angol király szolgálatába álló Franciscus Accursii valószínűleg nem is tanított már római jogot.

Az angol-normann kánonjogi summák névtelenek, azokat főként az eljárásjogi és gyakorlati érdeklődés jellemzi. A fontosabb angol-

normann summák: a *Summa 'De multiplici iuris divisione'*¹⁰ (1170 körül), a *Summa Duacensis*¹¹ (1193–1195), a *Summa 'De iure naturali'*¹² (1179 k.), a *Summa Lipsiensis*¹³ (1186), és *Honorius* summája, aki emellett egy jelentős *summa quaestionumot* (1186) írt.¹⁴

Kuttner-Rathbone alapvetőnek számító bevezető tanulmányában, amelyben az angol-normann iskola főbb jellemzőit elsőként vázolta fel, az iskola történetét három legjelentősebb alakján keresztül mutatja be. Indokolt, hogy mi is ezt az eljárást kövessük, hiszen *Gerardus Puella*, *Honorius* és *John of Tynemouth* nemcsak jelentős irodalmi tevékenységükkel tűnnek ki, hanem kiterjedt tanítványi kört is maguk köré vonzottak. *Honorius* és *Gerardus Puella* nemcsak Angliában, hanem Normandiában is működött. Ezért is beszélünk angol-normann iskoláról, hiszen a La Manche-csatorna mindkét partja ugyanahhoz a szellemi műhelyhez tartozott.¹⁵

a) *Gerardus Puella* (Pucelle) Angliában született 1115 körül. *John of Salisbury*-vel együtt Franciaországban tanult. Párizsban kezdett el tanítani, ahol teológiát, kánonjogot és római jogot is előadott. Tanítványai között találjuk *Walter Map*, *Radulphus Niger*, *Gervasius* és a magyar *Bánffy Lukács* alakját. *Gerardus* a száműzött érsek, *Becket Tamás* köréhez tartozott, ezért nagy megütközést keltett, amikor

1166-ban Kölnbe költözött és a német-római császártól javadalmat fogadott el, majd amikor 1168-ban visszatért Angliába, hűségesküt tett *Becket* ellenlábasa, az angol király kezébe. Később kibékült *Beckett*tel és visszatért Franciaországba. 1183-ban *Coventry* püspökévé választották, de az egyházmegye birtokbavétele után megmérgezték.

Kánonjogi működéséről számos híradás maradt fenn. Sokszor idézik őt az Alpokon túli iskolák különféle művei, a *Summa Lipsiensis*, a *Summa Parisiensis* és a *Lucubrationes Egidii*.¹⁶ Egy *rochesteri* könyvkatalógus szerint egy *Summa super decretalia* című művet is írt. Kölni tartózkodása alatt a *Rajna-parti* város jogtanításába is belefolyt. *Vacarius* házassági doktrínájának egyes elemei a *Summa Coloniensis*-ben is fellelhetők, *Kuttner-Rathbone Gerardus* közvetítését feltételezi. A *Summa 'Antiquitate et tempore'* szerzője is *Gerardus* tanítványa lehetett. A *Summa Elnonensis*, amely a *Decretum C.* 2-6-hoz íródott töredékes *summa*, gyakran említi egy bizonyos 'ma(gister) ge.' véleményét. *Fransen* szerint *Gerardus Puelláról* van szó, ő lehetett a töredékes *summa* szerzője is.¹⁷

b) Az angol-normann iskola egyik legjelentősebb szerzője, *magister Honorius* a XII. század közepe táján született *Kentben* (X. 2.20.30). *Párizsban* tanult, de valószínűleg *Ox-*

9 *Van de Wouw, H.*, *Brocardica Dunelmensia*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Romanistische Abteilung* 108 (1991) 265–290.

10 *Becket Soule, W.* (ed.), *The Summa De multiplici iuris divisione. An introduction and critical text* (Canon Law Studies 546), Washington D. C., 1995

11 *Fraher, R.*, *Summa 'Induent sancti'*, (Monumenta Iuris Canonici, A-4), Città del Vaticano 1990

12 Kiadatlan.

13 Kiadatlan. A *Summa Lipsiensis*ről ld. *Schulte, J. F.*, *Die Summa Decreti Lipsiensis des Codex 986 der Leipziger Universitätsbibliothek*, in *Sitzungsberichte der phil.-hist. Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* 68 (1871) 37–54.; *Weigand, R.*, *Die bedingte Eheschliessung im kanonischen Recht I*, München 1963, 186–89; *Die Naturrechtslehre der Legisten und Dekretisten von Irnerius bis Accursius und von Gratian bis Johannes Teutonicus*, Münchener Theologische Studien III. Kan. Abt. 26; München 1967, 292–94; *Weigand, R.*, *Gandulphusglossen zum Dekret Gratians*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 7 (1977) 15–48.

14 Kiadatlan. *Honorius*ról ld. *Grimm, B.*, *Die Ehelehre des Magister Honorius. Ein Beitrag zur Ehelehre der anglo-normannischen Schule. Anhang: Edition des eherechtlichen Teiles der Summa Quaestionum des Honorius*, in *Studia Gratiana* 24 (1989) 1–386.

15 *Kuttner, S.-Rathbone, E.*, *Anglo-Norman Canonists of the twelfth Century. An Introductory Study*, in *Traditio* 7 (1949–51) 279–358.; *Caillemet, J.*, *Le droit civil dans les provinces anglo-normandes au XIIe siècle*, Caen 1883, 157–226.; *Weigand, R.*, *Die anglo-normannische Kanonistik in den letzten Jahrzehnten des 12. Jahrhunderts*, in *Proceedings of the Seventh International Congress of Medieval Canon Law. Cambridge* 1984, (Monumenta iuris canonici. Series C: Subsidia 8) Città del Vaticano 1988, 249–263.

16 *Fried, J.*, *Gerard Pucelle und Köln*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Kanonistische Abteilung* 68 (1982) 125–35.; *Kuttner, S.-Rathbone, E.*, *Anglo-Norman Canonists of the Twelfth century*, in *Traditio* 7 (1949–51) 296–303.; *Lefebvre, C.*, *Pucelle, Gerard*, in *Dictionnaire de Droit Canonique* 7 (1965) 402–04.

17 *Fransen, G.*, *Colligite fragmenta: La Summa Elnonensis*, in *Studia Gratiana* 13 (1967) 85–108.

fordban tanított. 1195-ben lépett officiálisként a yorki érsek szolgálatába. 1198-ban a yorki érsek richmondi archidiakónussá nevezte ki, de az érsek ellenlábasaiknak, elsősorban Simon de Apulejának és a káptalannak az ellenállása miatt nem iktatták be hivatalába. Honorius Rómába fellebbezett, ahol meg is nyerte a pert. A költséges perben azonban adósságokba keveredett, és talán ezért zárták börtönbe.

Honorius két művet írt. A *Summa* 'De iure canonico tractatus' az angol-normann iskola jelentős művei közé tartozik. A munkán érezhető a Normandiában keletkezett *Summa Lipsiensis* hatása. A *Summa quaestionum* 1190 körül készült és három fő részre oszlik, amelyeket Honorius distinctióknak nevez. A három fő rész a perjoggal, a házasságjoggal, a hivatalokkal és a rendek felvételével foglalkozik. A distinctiók titulusokra, a titulusok pedig quaestiókra oszlanak. A quaestiók nagyobb része a quaestiones decretales műfajába tartozik, de néhány quaestio disputatát is beleolvastottak a műbe.

c) Az oxfordi jogtanítás talán két legjelentősebb dokumentuma, bizonyítéka a Cambridge-ben őrzött glosszált *Decretum*-kézirat (Cambridge, Gonville and Caius Coll. 676), illetve a Londonban (Brit. Libr. Royal 9 E VII) fennmaradt *Quaestiones Londinenses*, amelyek a legfontosabb angol mesterek mű-

ködésének nyomait őrizték meg.

A XII. század talán legjelentősebb szigetországi angol kánonistája *John of Tynemouth* volt. Előadásairól a cambridge-i kézirat tudósít, de a *Quaestiones Londinenses*ben is gyakran szerepel. 1188–1198 között működött Oxfordban, majd a lincolni káptalan kánonokja volt. 1215-ben Oxfordban archidiakónus. Különböző angol-normann dekretáliskollektiókat is glosszált. *Simon of Sywell* is az 1190-es években tanított Oxfordban, bár talán Bolognában is működött. 1201-től a lincolni káptalan javadalmasa. Működésének nyomait a már említett cambridge-i kézirat és a *Quaestiones Londinenses* gyűjteményében szereplő 'magister si.' megjelölés feltehetőleg rá utal. *Nicholas de Aquila* is ezidőtájt tanított Oxfordban, majd Chichester kánonokja volt. Valószínű, hogy az általa szerzett quaestiók csoportja képezte a quaestio-gyűjtemény magját. Egy quaestiója nyomtatásban is megjelent.

6. Kisebb jelentőségű és nagyrészt ismeretlen angol kánonisták voltak: *Simon of Derby*, akit a *Quaestiones Londinenses* kétszer idéz; *Johannes Cantuariensis*, aki a londoni Szt. Pál-katedrális kancellárja volt és penitenciális summáján kívül a *Quaestiones Londinenses*

ben is feltűnik; *Simon de Apuleya*, aki Exeter püspöke volt és valószínűleg egy kánonjogi summát is írt; *Egidius*, aki a *Decretum*hoz írt *Lucubrationum* szerzője volt; illetve *Gregorius Londinensis*, aki *Quaestiones Londinenses*ben kétszer szerepel. Jelentősebb szerző volt *Wilhelmus de Longis Campis*, aki egy nagy jelentőségű perjogi traktátust szerzett. A *Practica legum et decretorum* 1183-89 között keletkezett.¹⁸ Wilhelmus fontos politikai tisztségeket is betöltött, az angol király kancellárja és Ely püspöke volt.

Az angol-normann iskola Magyarországon nem gyakorolható nagy hatást. Sem kéziratok, sem fragmentumok nem maradtak fenn az angol-normann iskola műveiből hazánkban. *Richardus Anglicus* egyik művéből ugyan egy Magyarországon használt töredék ismeretes, de az egyébként angol szerző műveit Bolognában írta, ezért a bolognai jogiskolához sorolják. Hazánk és az angol-normann szerzők között azok a ritka utalások jeleznek némi kapcsolatot, amelyek az egyes summákban feltűnnek. Ezeket a magyar személyekre vagy viszonyokra való utalásokat azzal magyarázhatjuk, hogy az angol-normann iskola egyes szerzői Párizsban tanultak, ahol magyar diákokkal is találkoztak, akiktől aztán a magyar vonatkozású adatokat, híreket szerezték.

18 Caillemer, J., *Le droit civil dans les provinces anglo-normandes au XIIe siècle*, Caen 1883, 157–226.